

Розвиток виробничо–експортного потенціалу України в умовах воєнного стану

Предмет дослідження – антикризові заходи з подолання наслідків воєнних дій для промисловості України та розвитку виробничо–експортного потенціалу в контексті повоєнної відбудови національної економіки.

Мета дослідження – визначити пріоритетні напрями збереження і використання промислового потенціалу України для відбудови національного господарства, а також обґрунтувати механізми державної підтримки виробників для досягнення відповідних цілей.

Методи дослідження. Робота побудована на основі методів ретроспективного і компаративного аналізу, структурно–логічного методу і ряду загальнонаукових методів дослідження – методів аналізу, синтезу, індукції і дедукції, графічного представлення результатів тощо.

Результати дослідження. Проаналізовано основні напрями та перспективи відбудови української промисловості в контексті вирішення проблем, спричинених широкомасштабним військовим вторгненням Росії в Україну. Ідентифіковано шляхи часткового відновлення господарської діяльності через використання державного попиту та споживання. Узагальнено інструменти сприяння інвестиційній активності у промисловості та механізми сприяння несировинному експорту.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути використані при підготовці інформаційно–аналітичних матеріалів з питань розвитку української промисловості і при розробці національної стратегії з відбудови економіки України.

Висновки. Відбудова економіки України повинна відбуватися за максимального залучення потенціалу вітчизняної промисловості у сферах виробництва будівельної продукції, машин, обладнання й устаткування, транспортних засобів та ін. Для цього необхідно розширити використання механізму локалізації в публічних закупівлях, щоб забезпечити першочерговий доступ українській продукції з доданою вартістю до ринків державного споживання та масштабних інфраструктурних проектів. Поряд з цим слід запровадити механізми прямої підтримки та фінансування пріоритетних промислових виробництв з боку держави і міжнародних донорів. На міжнародних ринках доцільно з використанням торгової дипломатії ініціювати проекти з заміщення поставок з Росії та Білорусі на західні ринки товарами українського експорту.

Ключові слова: російсько–українська війна, релокація підприємств, відбудова економіки, переробна промисловість, машинобудування, локалізація, несировинний експорт.

ILLICHOV R.V.

Development of the production and export potential of Ukraine under the martial conditions

The subject of the study is anti–crisis measures to overcome the consequences of military actions for the industry of Ukraine and to develop production and export potential in the context of the post–war reconstruction of the national economy.

The purpose of the article is to determine the priority areas of preservation and use of Ukrainian industrial potential for the reconstruction of the national economy, as well as to explain the mechanisms of state support for producers to achieve the corresponding goals.

Methodology. The article is based on the methods of retrospective and comparative analysis, the structural–logical method and a number of general scientific research methods – methods of analysis, synthesis, induction and deduction, graphical presentation of results, etc.

Results. The main directions and prospects for the reconstruction of Ukrainian industry in the context of solving the problems caused by Russia's large–scale military invasion of Ukraine are analyzed. Ways of partial recovery of economic activity through the government demand and consumption are

identified. Tools for promoting investment activity in industry and mechanisms for promoting non-raw materials exports are summarized.

Area of application. *The results of this study can be used in preparation of information and analytical materials on Ukrainian industry and in the development of a national strategy for the reconstruction of the Ukrainian economy.*

Conclusions. *The reconstruction of Ukraine's economy should take place with the maximum involvement of the domestic industry potential in the spheres of manufacturing of construction products, machines, equipment and facilities, vehicles, etc. For this reason, it is necessary to expand local content requirements in public procurement to ensure priority access of Ukrainian goods with added value to the markets of state consumption and large-scale infrastructure projects. Along with this, mechanisms of direct support and financing of priority industries by the government and international donors should be introduced. On international markets, it is advisable to use trade diplomacy to initiate projects to replace supplies from Russia and Belarus to Western markets with goods of Ukrainian export.*

Keywords: *Russian-Ukrainian war, enterprises relocation, reconstruction of economy, manufacturing, machine building, local content requirements, processed export.*

Постановка проблеми. Широкомасштабна воєнна агресія Росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, призвела до появи безпрецедентних викликів для національної господарської системи, добробуту та економічного суверенітету в цілому. Часткова та повна руйнація інфраструктурних і виробничих об'єктів, житлових будівель, розрив ланцюгів постачань і втрата доступу до ресурсів, блокада ключових експортних коридорів, виїзд мільйонів громадян за кордон та низка інших негативних факторів катастрофічно позначились на поточному стані і перспективах відновлення економіки України. Перед країною гостро постає потреба у невідкладних заходах для максимального збереження людського та промислового потенціалу, зокрема шляхом якомога більшого включення національного промислового комплексу у програми та проекти з відбудови житлової і транспортної інфраструктури, які будуть фінансуватися західними партнерами. Водночас актуальності набуває системна державна підтримка виробничо-експортного потенціалу з використанням всього можливого інструментарію стимулювання промислового розвитку і виходу на зовнішні ринки високотехнологічної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню промислового розвитку України присвячено низку ґрунтовних наукових праць, серед яких необхідно виокремити фахові публікації І.Ю. Гужви та К.О. Гончаренка [1], Н.В. Кондукцової [2], М.М. Якубовського і М.О. Солдака [3], Б.Я. Остап'юк і М.І. Груник [4] та ін. Незважаючи на абсолютну безпрецедентність сучас-

них обставин розвитку, вказаними науковцями розкрито низку механізмів промислового розвитку в умовах обмежених бойових дій та воєнного конфлікту низької інтенсивності, що тривав в Україні з 2014 року. Зокрема, ідентифіковано основні чинники, що перешкождали розвитку промисловості, зроблено розгляд регіональної структури промислового розвитку України, проаналізовано місце вітчизняної промисловості у глобальних виробничих процесах. Віддаючи належне цим доробкам, необхідно наголосити, що обставини, які склалися внаслідок сучасної війни РФ проти України, потребують набагато масштабнішого інструментарію промислового розвитку, збереження і відновлення виробничо-експортного потенціалу України, що визначає необхідність даного дослідження.

Мета статті полягає у тому, щоб визначити пріоритетні напрями збереження і використання виробничо-експортного потенціалу країни для відбудови національного господарства, а також обґрунтувати механізми державної підтримки виробників для досягнення відповідних цілей.

Виклад основного матеріалу. Згідно з інформацією, оприлюдненою органами державної виконавчої влади (Міністерством розвитку територій і громад, Міністерством охорони здоров'я, Державною агенцією автомобільних доріг України), внаслідок повномасштабної російсько-української війни знищено або пошкоджено близько 6,8 тис. житлових будинків України, повністю зруйновано 24 тис. км автомобільних доріг та 302 мости, шляхопроводи та естакади, пошко-

джено 616 медичних закладів, з них 101 заклад зруйновано повністю, крім цього 375 аптечних закладів зруйновані і не працюють [5]. Лише на відновлення житлових будинків, за наявними оцінками, знадобиться близько 750 млрд грн. при цьому частина виробників будівельних матеріалів перебувають під тимчасовою окупацією, у безпосередній близькості до зон активних бойових або зруйновані.

Основу вказаної вартості складають критично важливі будівельні матеріали, які знадобляться у промислових масштабах. Зокрема, потреби в кабелі оцінені у 4,37 тис. м погонних на 1 тис. м² житла, відтак на все будівництво знадобиться 267,2 млн м погонних кабелю. За тим же принципом визначено, що потреба у сантехніці складе 2,86 млн комплектів, потреби у металопрокаті – 19,7 тис. т, в арматурі – 5,0 млн т, в бетоні – 46,2 млн м³, в цеглі – 12,5 млн штук, в цементному розчині – 14,1 млн м³, в піску – 5,46 млн м³, у склі для вікон – 26,1 млн м², в керамічній плитці – 23,2 млн м², пластикових трубах – 100 млн м погонних, сталевих трубах – 11,9 млн м погонних, чавунних трубах – 1,8 млн м. погонних, у фарбі – 44,0 млн л тощо [6].

Вже зараз важливо розпочати розроблення плану з відновлення, що дасть можливість для швидкого старту відбудови житла й інфраструктури, щойно для цього будуть сформовані умови. Щоб програма відновлення житла та інфраструктури сприяла повоєнному економічному зростанню, необхідно забезпечити першочергове використання будівельних матеріалів вітчизняного виробництва при будівництві відповідних об'єктів (принаймні на рівні 80%).

Відповідно на даному етапі важливо:

визначити виробничі можливості підприємств, що виробляють будівельні матеріали;

вирішити питання щодо релокації, відновлення, збільшення виробничих потужностей будівельних матеріалів;

побудувати нові виробничі потужності, передусім з виготовлення скла, цементу, кераміки тощо.

Не меншої уваги потребують виробничі підприємства інших галузей. Так, у рамках програми релокації станом на 12 травня 2022 року свої потужності перемістили 510 підприємств, 303 з яких уже відновили діяльність на безпечних територіях, ще 50 монтували обладнання і підключали комунікації. Також 192 підприєм-

ства готуються до переїзду найближчим часом і перебувають на різних стадіях транспортування [7]. Низькі темпи переміщення підприємств зумовлені низкою причин: обмежений доступ до сировини; необхідність кадрового забезпечення; обмежені можливості зовнішньоторговельної діяльності через блокаду морських портів; обмежені можливості державного замовлення тощо.

Для часткового відновлення промисловості, зокрема машинобудівної сфери (автобуси, тролейбуси, трамваї, вантажні та пасажирські залізничні вагони та локомотиви, комунальна та спеціальна техніка) необхідно близько 1 млрд дол. США на рік для забезпечення публічних закупівель цієї продукції в українських підприємств. За наявних умов воєнного стану саме державний ринок і державне споживання мають вирішальний вплив на стан та структуру економіки, даючи поштовх до збереження і розвитку тих видів діяльності, які є пріоритетними для виживання національного господарства під час воєнного шоку та забезпечення стратегічних цілей розвитку у повоєнний період.

Однак публічні закупівлі в Україні, на відміну від економічно успішних країн, майже не використовувались та досі використовуються як інструмент економічного розвитку – активізації капіталовкладень, збереження виробничого потенціалу, системної підтримки вітчизняних виробників, імпортозаміщення, технологічної модернізації, регіонального розвитку тощо.

В Україні наявний один з найвищих у світі рівень проникнення імпорту в публічні закупівлі. Проте точно оцінити його практично неможливо, тому що статистичне спостереження за проникненням імпортової продукції, робіт, послуг в публічні закупівлі України не ведеться. Опосередковані підходи до оцінювання вказують, що загальне проникнення імпорту в публічні закупівлі України сягає 39% (див. таблицю).

Міжнародні порівняння також вказують на те, що хоча імпортна продукція проникає у публічні закупівлі всіх країн світу, масштаби цього проникнення в Україні є набагато більшими, ніж в інших країнах. Частка проникнення імпорту в публічні закупівлі у світі перебуває в межах від 3,7% в Бразилії до 17,3% у Тайвані. Порівняно значні частки імпорту в закупівлях мають також Південна Корея (14,0%), Індонезія (8,0%), Мексика (7,4%). Середньосвітовий показник про-

Проникнення імпоротної продукції у закупівлі сектора загального державного управління в Україні у 2020 році, млн грн.

Вид економічної діяльності	Всього споживан- ня промислової продукції	в т. ч. вітчизняне виробництво	Імпорт	Частка імпорту, %
Сільське господарство	6 487	2 106	4 380	68
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	6 897	4 677	2 220	32
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	2 740	1 614	1 125	41
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	7 876	5 809	2 068	26
Будівництво	7 087	4 308	2 779	39
Транспорт, складське господарство	5 899	3 964	1 936	33
ВСЬОГО	36 985	22 478	14 507	39

Джерело: укладено автором на основі даних таблиць «витрати–випуск» за 2020 рік [8].

никнення імпорту в публічні закупівлі становить 6,7%. У високорозвинених країнах частка імпорту в публічних закупівлях, як правило, невисока – 4,8% у США та 5,3% в середньому по ЄС [9]. Отже, в Україні частка проникнення імпорту в публічні закупівлі більш ніж у п'ятеро перевищує середньосвітову та майже у 8 разів ту, що наявна у високорозвинених країнах.

Ключовим механізмом, що сприятиме більшому залученню вищевказаних підприємств до публічних закупівель України, а відтак – більш раціональному використанню бюджетних коштів у контексті сприяння розвитку національної економіки, є локалізація. Локалізація є державною політикою зі встановлення вимог до використання у виробничих процесах місцевої складової – певної частки сировини, проміжної продукції, послуг вітчизняного виробництва. Відповідні вимоги також можуть охоплювали використання місцевої робочої сили, нематеріальних активів.

В Україні політика локалізації регулюється Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо створення передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості» від 16 грудня 2021 року № 1977–ІХ. Зокрема, ним передбачено перелік продукції машинобудування, щодо якої, починаючи з 2022 року, терміном на десять років встановлюються мінімальні критерії щодо використання місцевої складової для допуску компанії до участі в публічних закупівлях. Мінімальна частка місцевої складової станом на 2022 рік визначена на рівні 10% з подальшим щорічним зростанням на 5 в. п. до досягнення рівня у 40% в 2028 році [10].

Продукція, що підпадає під закон про локалізацію, охоплює: генератори, турбореактивні установки, трансформатори, конденсатори, причепи, автобуси та громадський транспорт, вантажні автотранспортні засоби, спецтехніку (пожежні машини, сміттєвози, автомобілі швидкої допомоги тощо), засоби залізничного транспорту, вертольоти, турбіни, будівельне обладнання, насоси та ін.

Таким чином, актуальним для України, є розширення переліку товарів, для яких будуть обов'язковими вимоги локалізації в публічних закупівлях. До інших інструментів сприяння слід віднести:

- лізингові програми;
 - державні цільові програми;
 - компенсацію фінансових зобов'язань за кредитними та лізинговими договорами у галузі машинобудування;
 - відновлення галузевої програми «Міський громадський транспорт»;
 - компенсація відсоткових ставок за кредитами на масштабування та створення нових підприємств;
 - забезпечення часткової компенсації відсотків за експортними кредитами, пільгового страхування і гарантування експортних контрактів через ЕКА;
 - заборону імпортних поставок з РФ та Білорусі.
- Очевидно, що ефективно використання вказаних механізмів неможливе без суттєвого розширення інвестицій, проблема залучення і захисту яких вкрай актуальна в умовах воєнного стану. Для вирішення цієї проблеми доцільними видаються такі інструменти, як:

Багатостороннє агентство гарантування інвестицій (MIGA), яке страхує некомерційні ризики приватних інвесторів по всьому світу;

Банк розвитку для компенсації відсотків за кредитами на запуск фірм та кредитування масштабних загальнонаціональних проектів;

державне фінансування інфраструктури для виробництв;

звільнення нових підприємств від податків;

державне фінансування не сировинного експорту.

Щодо підтримки не сировинного експорту – це одне з актуальних питань, яке потребує швидких рішень. На сьогодні українські виробники вимушені шукати нові ринки збуту готової продукції. Водночас існують логістичні обмеження через блокаду морських портів. У зв'язку з цим доцільно розглянути можливості фінансової підтримки недержавних торгових представництв у країнах Європи, а також ініціювати проекти щодо сприяння експорту української продукції в ЄС (формування експортного кошику; проведення переговорів щодо ініціювання в країнах ЄС замовлень на виробництво і постачання української продукції, у тому числі для заміщення продукції з РФ та РБ).

Висновки

Відбудова економіки України повинна відбуватися за максимального залучення потенціалу вітчизняної промисловості у сферах виробництва будівельної продукції, машин, обладнання й устаткування, транспортних засобів та ін. Для цього необхідно розширити використання механізму локалізації в публічних закупівлях, щоб забезпечити першочерговий доступ українській продукції з доданою вартістю до ринків державного споживання та масштабних інфраструктурних проектів. Поряд з цим слід запровадити механізми прямої підтримки та фінансування пріоритетних промислових виробництв з боку держави і міжнародних донорів. На міжнародних ринках доцільно з використанням торгової дипломатії ініціювати проекти з заміщення поставок з Росії та Білорусі на західні ринки товарами українського експорту.

Список використаних джерел

1. Гужва І.Ю., Гончаренко К.О. Промисловість України: сучасні тенденції та фактори розвитку. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 1 (224). С. 18–24.

2. Кондукцова Н.В. Стан і тенденції розвитку промисловості в Україні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2017. № 13. С. 80–87.

3. Якубовський М.М., Солдак М.О. Регіональні особливості розвитку промисловості України. Економіка України. 2017. № 3 (664). С. 35–48.

4. Остапюк Б.Я., Груник І.С., Легенький М.І., Легенький Ю.І. Особливості розвитку промисловості України в сучасних умовах. Вісник економіки транспорту та промисловості. 2018. № 62. С. 45–52.

5. Росія знищила або пошкодила вже майже 7 тисяч житлових будинків в Україні. «ZN.UA». URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/rosija-znishchila-abo-poshkodila-vzhe-majzhe-7-tisjach-zhitlovikh-budinkiv-v-ukrajini.html>

6. Титок В.В. Будівництво доступного житла з використанням місцевих будівельних матеріалів. Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин. 2020. Вип. 45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/shpebfrv_2020_45_17

7. Собкевич О. Огляд реалізації програми релокації підприємств в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-realizatsiyi-prohramy-relokatsiyi-pidpnyemstv-v-ukrayini>

8. Таблиця «витрати–випуск» за 2020 рік (в основних цінах) з урахуванням перегляду даних платіжного балансу. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>

9. Public procurement – Study on administrative capacity in the EU. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/improving-investment/public-procurement/study

10. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо створення передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості» від 16.12.2021 р. № 1977–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-20#Text>

References

1. Guzhva I.Yu., Goncharenko K.O. (2020) Promyslovist Ukrainy: suchasni tendentsii ta faktory rozvytku [Industry of Ukraine: modern trends and development factors]. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini. № 1 (224). P. 18–24.

2. Konduktsova, N.V. (2017) Stan i tendentsii rozvytku promyslovosti v Ukraini [State and Tendencies of Industrial Development in Ukraine]. Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku. № 13. P. 80–87.

3. Yakubovskiy, M.M., Soldak, M.O. (2017) Rehionalni osoblyvosti rozvytku promyslovosti Ukrainy [Regional features of industrial development of Ukraine]. Naukovyi zhurnal «Ekonomika Ukrainy». № 3 (664). P. 35–48.

4. Ostapyuk, B.Ya., Hrunyk, I.S., Lehen'kyi, M.I., Lehen'kyi, Yu.I. (2018) Osoblyvosti rozvytku promyslovosti Ukrainy v suchasnykh umovakh [Peculiarities of development Ukrainian industry in modern conditions]. Visnyk ekonomiky transportu ta promyslovosti. № 62. P. 45–52.

5. Rossiia znyshchyla abo poshkodyla vzhe maizhe 7 tysyach zhytlovykh budynkiv v Ukraini [Russia has already destroyed or damaged almost 7,000 residential buildings in Ukraine]. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/ECO-NOMICS/rosija-znishchila-abo-poshkodyla-vzhe-maizhe-7-tisjach-zhitlovikh-budynkiv-v-ukrajini.html>

6. Tytok V.V. (2020) Budivnytstvo dostupnoho zhytla z vykorystanniam mistsevykh budivnykh materialiv [Construction of affordable housing using local building materials]. Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti budivnytstva v umovakh formuvannia rynkovykh vidnosyn. Issue 45. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/shpebfrv_2020_45_17

7. Sobkevych O. (2022) Ohliad realizatsii prohramy relokatsii pidpriemstv v Ukraini [Overview of the implementation of the enterprise relocation program in Ukraine]. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-realizatsiyi-prohramy-relokatsiyi-pidpriemstv-v-ukrajini>

8. Tablytsia «vytraty-vypusk» za 2020 rik (v osnovnykh tsinakh) z urakhuvanniam perehliadu danykh platizhnoho balansu [Input-output table for 2020 (in

basic prices) taking into account the revision of balance of payments data]. State statistical service of Ukraine. Retrieved from: <https://ukrstat.gov.ua>

9. European Commission. Public procurement – Study on administrative capacity in the EU. Retrieved from: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/improving-investment/public-procurement/study

10. Law of Ukraine «On Amendments to the Law of Ukraine «On Public Procurement» on Creating Prerequisites for Sustainable Development and Modernization of Domestic Industry» dated 12/16/2021 No. 1977–IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977–20#Text>

Дані про автора

Іллічов Руслан Володимирович,

аспірант відділу аналізу і прогнозування міжнародної торгівлі Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки
e-mail: ruslan@fru.org.ua

Information about the author

Ruslan Illichov,

Postgraduate student of International Trade Analysis and Forecasting Department of State Research Institute for Informatization and Economic Modeling
e-mail: ruslan@fru.org.ua

УДК 338.246.027:001.8:005.93:005.336.1–047.44–027.36–049.7

МОЛНАР О.С.
ЛУК'ЯНЧУК О.В.
ПОПОВИЧ В.І.

Методичні підходи до оцінки відтворення та ефективності використання ресурсного потенціалу

Предметом дослідження є методичні підходи до оцінки відтворення та ефективності використання ресурсного потенціалу.

Метою дослідження є визначити методичні засади оцінки відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті визначені показники, що характеризують відтворення земель (перша група) і показники економічної ефективності їх використання (друга група). Наведені показники економічної ефективності використання основних і оборотних засобів. Визначена система показників використання трудових ресурсів підприємства. Окреслені показники ефективності використання фінансових ресурсів підприємства.

Висновки. Відтворення та ефективність використання ресурсного потенціалу будь-якого господарського формування доцільно оцінювати як по кожній групі ресурсів окремо, так і в цілому. Найбільш прийнятні є показники використання землі, матеріально-технічних засобів, трудових,